

İNKLÜZİV TƏHSİLDƏ VALİDEYN-MÜƏLLİM ƏMƏKDAŞLIĞI: PROBLEMLƏR VƏ HƏLLƏR

GÜNEL HÜSEYNOVA

Xəzər Universitetinin Pedaqogika tarixi və nəzəriyyəsi ixtisası üzrə magistrantı. E-mail: gunel.hva.09.06@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-2404-3299>

Məqaləyə istinad:

Hüseynova G. (2025). Inklüziv təhsildə valideyn-müəllim əməkdaşlığı: problemlər və həllər. *Azərbaycan məktəbi*. № 2 (711), səh. 118–126

DOI: 10.30546/32898065.2025.2.046

Məqalə tarixçəsi

Göndərib: 23.04.2025
Qəbul edilib: 08.05.2025

ANNOTASIYA

Inklüziv təhsil konsepsiyası hər bir şagirdin, eləcə də xüsusi təhsil ehtiyacları olanların bərabər və keyfiyyətli təhsilə çıxışını təmin etmək məqsədi güdən humanist yanaşmadır. Bu yanaşmada valideynlər və müəllimlər arasında əməkdaşlıq vacib rol oynayır. Çünki uşaqların təhsilində hər iki tərəfin rolu əhəmiyyətlidir. Məqalənin əsas məqsədi inklüziv təhsil mühitində qarşılaşılan çətinlikləri müəyyən etmək və bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün mümkün həll yollarını təklif etməkdir. Müxtəlif tədqiqatlara, o cümlədən Epstein (2001), Florian və Black-Hawkins (2011) kimi alimlərin işlərinə istinad edilərək, effektiv əməkdaşlığın keyfiyyətli inklüziv təhsilin əsas sütunu olduğu göstərilir. Inklüziv təhsildə ən böyük problemlərdən biri valideynlər və müəllimlərin inklüziv təhsil prosesi haqqında kifayət qədər məlumatlı olmamasıdır. Bu da hər iki tərəfin işini çətinləşdirir və tərəflər arasında anlaşılmazlıqlara səbəb olur. Məqalədə inklüziv təhsilin uğurlu olması üçün valideynlər və müəllimlər arasında əməkdaşlığın artırılmasının vacibliyi vurğulanır.

Açar sözlər: Inklüziv təhsil, valideyn-müəllim əməkdaşlığı, problemlərin həlli yolları, çətinliklər, təhsil siyasəti, dəstək mexanizmləri.

COLLABORATION BETWEEN PARENTS AND TEACHERS IN INCLUSIVE EDUCATION: CHALLENGES AND SOLUTIONS

GUNEL HUSEYNOVA

Master's student in the History and Theory of Pedagogy at Khazar University. E-mail: gunel.hva.09.06@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-2404-3299>

To cite this article:

Huseynova G. (2025). Collaboration Between Parents and Teachers in Inclusive Education: Challenges and Solutions. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 711, Issue II, pp. 118–126

DOI: 10.30546/32898065.2025.2.046

Article history

Received: 23.04.2025

Accepted: 08.05.2025

ABSTRACT

Inclusive education is a humanistic approach that aims to ensure equal and quality access for every student, especially those with special educational needs. Collaboration between parents and teachers plays a crucial role in this approach. Because the role of both parties in the education of children is important. The main purpose of the article is to identify the challenges encountered in the inclusive education environment and to propose possible solutions to overcome these challenges. Based on various studies, including the works of scholars such as Epstein (2001) and Florian and Black-Hawkins (2011), it is demonstrated that effective collaboration is a fundamental pillar of quality inclusive education. One of the biggest problems in inclusive education is that parents and teachers are not sufficiently informed about the process. This complicates the work of both parties and leads to misunderstandings between them. The article emphasizes the importance of increasing collaboration between parents and teachers for inclusive education to achieve success.

Keywords: Inclusive education, parent-teacher collaboration, solutions, challenges, educational policy, support mechanisms.

GİRİŞ

Son onilliklərdə global təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmiş inklüziv təhsil hər bir uşağın, o cümlədən xüsusi ehtiyacları olanların təhsil sisteminə tam integrasiyasını təmin etmək məqsədi daşıyır. Müasir dövrdə cəmiyyətin inklüzivlik meyarlarına uyğunlaşması sosial ədalət, insan hüquqları və bərabər imkanlar kimi fundamental dəyərlərə əsaslanır. Bu dəyərlər kontekstində təhsil sisteminin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də bütün fərdlərə, xüsusilə xüsusi təhsil ehtiyacları (XTE) olan uşaqlara bərabər və keyfiyyətli təhsil imkanlarının yaradılmasıdır.

BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası (2006) və UNESCO-nun Salamanka Bəyannaməsi (1994) inklüziv təhsili universal hüquq kimi tanıyıb və bütün dövlətlərə bu istiqamətdə hüquqi və pedaqoji addımlar atmağı tövsiyə edib. Azərbaycan da bu beynəlxalq öhdəlikləri qəbul edərək inklüziv təhsilin tətbiqi istiqamətində ardıcıl islahatlara keçib və 2020-ci ildən rəsmi olaraq inklüziv təhsil modelini tətbiq etməyə başlayıb.

Inklüziv təhsil təkcə fiziki mühitin uyğunlaşdırılmasını deyil, həm də pedaqoji münasibətlərin, tədris metodlarının və məktəbdaxili sosial münasibətlərin yenidən qurulmasını tələb edir. Bu baxımdan, müəllimlərin və valideynlərin əməkdaşlığı inklüzivliyin uğurlu həyata keçirilməsində əsas şərtlərdən biri kimi çıxış edir. Valideyn-müəllim əməkdaşlığı inklüziv siniflərdə şagirdin həm akademik, həm də psixososial inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir. Məşhur tədqiqatçı J.L.Epstein (2001) qeyd edir ki, ailənin təhsil prosesinə fəal cəlb olunması uşağın təlim nəticələrini, davranışını və məktəbə münasibətini müsbət yöndə dəyişir.

METODOLOGIYA

Bu məqalə inklüziv təhsildə valideynlərlə müəllimlər arasındakı əməkdaşlığın çətinliklərini və bu çətinliklərin həll yollarını müəyyənləşdirmək məqsədi güdür. Araşdırma keyfiyyət tədqiqatı metodlarından istifadə edilərək həyata

keçirilib. Bu metodlar arasında ədəbiyyat təhlili və sahə tədqiqatı da yer alır.

ƏDƏBİYYAT TƏHLİLİ

Ədəbiyyat təhlili inklüziv təhsil və valideyn-müəllim əməkdaşlığının təhsil sistemindəki vacibliyini və bu əməkdaşlığın təhsil prosesinə müsbət təsirini ortaya qoyur. Araşdırmalar göstərir ki, valideynlərin təhsil prosesində fəal iştirakı uşaqların təhsil nəticələrini yaxşılaşdırır və onların sosial inkişafını dəstəkləyir. Müəllimlərin inklüziv təhsilə hazırlığı və valideynlərin təhsil haqqındakı məlumatlılığı əməkdaşlığın keyfiyyətini və inklüziv təhsilin uğurunu artırır.

Müasir tədqiqatçılardan Epstein (2001), Florian və Black-Hawkins (2011), Pijl et al. (2010), Tissot (2011), Hornby (2011), Cook (2015), Barton və Armstrong (2007) kimi alimlər valideyn-müəllim əməkdaşlığının təhsil prosesinə təsirini və inklüziv təhsilin uğurlu həyata keçirilməsi üçün bu əməkdaşlığın əhəmiyyətini vurğulayıblar. Onlar valideynlərin fəal iştirakının və müəllimlərin hazırlığının təhsil nəticələrinə müsbət təsir etdiyini qeyd edirlər. Beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən UNESCO (1994) və BMT (2006) inklüziv təhsilin hər bir uşağın hüququ olaraq təmin edilməli olduğunu vurğulayaraq, dövlətlərə valideyn-müəllim əməkdaşlığını dəstəkləyən siyasətlər təqdim edirlər. Mitchell (2014) isə inklüziv təhsil siyasətinin təhsil sistemlərinə necə daxil edilməli və valideynlərin bu prosesə necə cəlb edilməli olduğunu təklif edir. Ümumilikdə, ədəbiyyat təhlili inklüziv təhsilin inkişafını dəstəkləyən və valideyn-müəllim əməkdaşlığını gücləndirən müxtəlif nəzəri və praktiki yanaşmaları əhatə edir. Bu tədqiqatlar təhsil mühitindəki əməkdaşlıq və təhsilin keyfiyyətinin artırılması üçün vacib istiqamətləri müəyyən edir.

SAHƏ TƏDQIQATI

Məqalənin əsas hissələrindən biri olaraq, tədqiqatda müxtəlif məktəblərdən valideynlər və müəllimlərlə müsahibələr aparılıb. Müsahibələrdə iştirak edən müəllimlər və valideynlər

inklüziv təhsil mühitində əməkdaşlıq etməklə bağlı yaşadıqları çətinlikləri və həll yollarını müzakirə ediblər. Müsahibələrin nəticələri valideynlər və müəllimlər arasında məlumat boşluqlarının, yanlış anlaşımaların və tədris metodlarının tətbiqi ilə bağlı yaşanan çətinliklərin üzə çıxmasına kömək edib.

MƏLUMATLARIN TƏHLİLİ

Sahə tədqiqatından əldə edilən məlumatlar tematik təhlil metodundan istifadə edilərək qiymətləndirilib. Bu təhlil şagirdlərin təhsilinə təsir edən əsas amilləri və əməkdaşlığın səmərəliliyini artırmaq üçün atılacaq addımları müəyyənəlməyə imkan verib. Tədqiqatın nəticələri həmçinin təhsil siyasəti və məktəb rəhbərliyi ilə bağlı tövsiyələr təqdim edir.

Bu metodologiya inklüziv təhsil mövzusunda valideyn-müəllim əməkdaşlığının təkmilləşdirilməsi üçün nəzəri və praktiki həll yollarını müəyyən etməyə kömək edib. Araşdırmanın nəticələri həm təhsil müəssisələri, həm də siyasətçilər üçün vacib təkliflər təqdim edir.

İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, valideynlər və müəllimlər arasında əməkdaşlıq şagirdin fərdi ehtiyaclarını daha yaxşı başa düşməyə kömək edir. Valideynlər uşaqlarının evdəki vəziyyəti və davranışları barədə müəllimlərə məlumat verməklə onlara məktəbdə daha uyğun yanaşmaların tətbiq olunmasını təmin edirlər. Digər tərəfdən, müəllimlər valideynləri məlumatlandırmaqla yanaşı, onlara praktiki strategiyalar təqdim edir, valideynləri təhsilin aktiv iştirakçısına çevirirlər. Bu qarşılıqlı məlumat mübadiləsi uşaqların inkişafını daha diqqətlə izləməyə və onların təhsil ehtiyaclarına uyğun qərarlar qəbul etməyə kömək edir. İnklüziv təhsilin əsas prinsiplərindən biri hər uşağa fərdi yanaşmanın təmin edilməsidir. Bu yanaşma şagirdlərin öyrənmə tərzlərinə və dinamikalarına uyğun təhsil almasını tələb edir. Valideynlər və müəllimlər arasındakı əməkdaşlıq bu fərdi ehtiyacları daha yaxşı başa düşülməsinə imkan verir. Müəllimlər uşaqların tədrisə yanaşmalarını daha dərinlən qiymətləndirərək, onların inkişafını dəstəkləyən xüsusi proqramlar

hazırlaya bilirlər. Valideynlər də evdə uşaqlarına lazım olan dəstəyi verərək, məktəbdəki təhsil prosesini tamamlaya bilirlər. Bu əməkdaşlıq şagirdlərin təhsil müvəffəqiyyətlərini artırmağa kömək edir.

Lakin nəzəri baxımdan cəlbəedici görünən bu əməkdaşlıq modeli praktikada bir sıra çətinliklərlə qarşılaşır. Bunlara informasiya çatışmazlığı, qarşılıqlı inamsızlıq, kommunikasiya problemləri, müəllim və valideynin inklüziv təhsilə hazırlıqsızlığı və s. daxildir. Bu çətinliklər əməkdaşlığın dayanıqlı və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə mane olur. Belə vəziyyətdə məqsədəuyğun pedaqoji strategiyaların işlənməsi, müvafiq metodoloji bazanın formalaşdırılması və praktiki nümunələr əsasında modellərin tətbiqi zərurətə çevrilir. Məqalənin məqsədinə uyğun olaraq, beynəlxalq və yerli təcrübəyə, tanınmış tədqiqatçıların yanaşmalarına istinad edilərək burada inklüziv təhsildə əməkdaşlığın mahiyyəti və imkanları geniş şəkildə işıqlandırılır.

ƏMƏKDAŞLIĞIN MAHİYYƏTİ

Əməkdaşlıq anlayışı təhsildə tərəfdaşlıq, qarşılıqlı informasiya mübadiləsi, qərarların birlikdə verilməsi və ortaqlıq məsuliyyəti kimi amilləri ehtiva edir. Valideyn və müəllim arasında bu cür əlaqə forması bir tərəfin digərinə təbə olması deyil, qarşılıqlı hörmətə, inama və məqsədlərin uzlaşdırılmasına əsaslanır. Məşhur pedaqog J.L.Epstein (2001) bu əməkdaşlığı altı əsas istiqamətdə təsnif edib: valideynlik, kommunikasiya, könüllülük, öyrənmə prosesinin dəstəklənməsi, qərarların verilməsində iştirak və cəmiyyət resurslarından istifadə. Bu istiqamətlər inklüziv siniflərdə də valideynlərin təhsil prosesinə fəal integrasiyasını təmin edən əsas çərçivədir. Florian və Black-Hawkins (2011) qeyd edirlər ki, inklüziv təhsilin effektivliyi yalnız müəllimin fərdi yanaşmasından deyil, həm də ailə ilə qarşılıqlı əlaqəsindən asılıdır. Ainscow, Booth və Dyson (2006) inklüziv məktəbin əsas xüsusiyyətlərindən birini "bütün şagirdlərin fəal iştirakını təmin edən əməkdaşlıq münasibətləri" kimi xarakterizə edib. Bu

əməkdaşlıq yalnız pedaqoji heyətlə valideynlər arasında deyil, həmçinin məktəb rəhbərliyi, psixoloqlar və digər dəstək personalı ilə də əlaqələri əhatə etməlidir.

İnklüziv təhsil mühitində əməkdaşlıq anlayışı daha kompleks xarakter daşıyır. Burada əsas məqsəd uşağın fərdi təhsil ehtiyaclarının adekvat qarşılınması və onun sosial adaptasiyasının təmin edilməsidir. Valideynin gündəlik həyatda müşahidə etdiyi davranış modelləri, övladının güclü və zəif tərəfləri ilə bağlı fikirləri müəllimin pedaqoji yanaşmalarının diferensiallaşdırılmasına yardımçı olur. Eyni zamanda, müəllim valideynə tədris prosesi, uşağın inkişafı və məktəb daxilində aparılan adaptasiya tədbirləri barədə müntəzəm və sistemli informasiya verir. Bu qarşılıqlı informasiya axını uşağın inkişaf trayektoriyasının optimallaşdırılmasına şərait yaradır.

Tədqiqatlar göstərir ki, ailə və məktəb arasında güclü əlaqə olan hallarda şagirdlərin motivasiyası, iştirak aktivliyi və nailiyyət səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlir (Henderson & Mapp, 2002). Müəllim və valideynin vahid mövqedən çıxış etməsi uşağın psixoloji təhlükəsizlik hissini gücləndirir və onun məktəbə münasibətini müsbət istiqamətdə dəyişir. Əməkdaşlığın effektivliyi həm də qarşılıqlı münasibətlərdəki etimad səviyyəsindən və ünsiyyətin keyfiyyətindən asılıdır. Valideynin müəllimə güvənməsi, müəllimin isə valideynin fikirlərini dəyərli hesab etməsi əməkdaşlığın davamlı və səmərəli olmasını təmin edir. İnklüziv təhsildə əməkdaşlığın sistemli şəkildə qurulması və möhkəmləndirilməsi xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqların təhsil mühitinə tam şəkildə inteqrasiya olunmasının əsas şərtlərindən biridir.

İNKLÜZİV TƏHSİLDƏ BƏZİ PROBLEMLƏR

İnklüziv təhsildə valideyn-müəllim əməkdaşlığı pedaqoji münasibətlərin mühüm tərkib hissəsi olmaqla, təlim-tərbiyə prosesində iştirak edən bütün tərəflərin inteqrasiyasını və koordinasiyasını nəzərdə tutur. Lakin bu əməkdaşlıq modeli praktikada bir sıra sistemli, sosial-psixoloji və institusional çətinliklərlə qarşılaşır.

Həmin çətinliklər əməkdaşlığın dayanıqlığını və effektivliyini zəiflədərək inklüziv təhsil mühitində şagirdin inkişafını risk altına alır.

1. Maarifləndirmə və informasiya çatışmazlığı. Ən geniş yayılmış problemlərdən biri valideyn və müəllimlərin inklüziv təhsil barədə məlumat səviyyəsinin az olmasıdır. Valideynlərin əksəriyyəti inklüziv təhsilin fəlsəfəsi, hüquqi əsasları və pedaqoji yanaşmaları barədə kifayət qədər bilik və təsəvvürə malik deyillər. Məhz bu səbəbdən onlar ya əməkdaşlıqdan çəkinir, ya da övladlarının təhsil hüquqlarını müdafiə etməkdə çətinlik çəkirlər. Müəllimlər isə çox zaman inklüziv siniflərdə işləməyə pedaqoji cəhətdən hazır olmurlar və bu, valideynlərlə kommunikasiya problemlərinə səbəb olur. Araşdırmalara əsasən müəllimlərin inklüziv təhsilə dair peşəkar hazırlığı aşağı olduqda valideynlərlə qarşılıqlı əlaqə daha zəif formalaşır. (Florin & Black-Hawkins, 2011).

2. Peşəkar hazırlıq və metodoloji dəstəyin məhduddluğu. İnklüziv təhsilin keyfiyyətli təşkili üçün müəllimlərin pedaqoji hazırlığı, o cümlədən valideynlərlə işləmək bacarıqları həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Lakin hazırkı şəraitdə bir çox müəllimlər inklüziv siniflərdə şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək, valideynlərlə düzgün əməkdaşlıq modeli qurmaq üçün kifayət qədər təlim keçmir. Halbuki "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 11-ci maddəsində hər bir uşağın fərdi ehtiyaclarına uyğun təhsil almaq hüququ vurğulanır və bu hüququn təmin olunması müəllimlərin və valideynlərin əməkdaşlığı ilə mümkündür. Təəssüf ki, praktiki müstəvidə bu hüququn reallaşdırılması qarşısında çatışmazlıqlar ciddi maneə törədir.

3. Kommunikasiya maneələri və ünsiyyət boşluqları. Valideyn-müəllim əməkdaşlığının keyfiyyətinə təsir göstərən əsas faktorlar sırasında kommunikasiya üslubu, ünsiyyətin tezliyi və informasiyanın qarşılıqlı mübadiləsi dayanır. Tədqiqatçı J.L.Epsteinin (2001) araşdırmalarına görə, valideynlərlə müntəzəm və açıq ünsiyyət qurulmayan təhsil mühitində uşağın təlim nailiyyətləri və psixososial vəziyyəti zəifləyir. Azərbaycan təhsil mühitində isə ünsiyyət çox

vaxt formal xarakter daşıyır, müəllimlər valideynlərlə, əsasən, problemlər yarandıqda əlaqə saxlayır. Bu isə etimadın zəifləməsinə, qarşılıqlı anlayışın pozulmasına səbəb olur.

4. Stereotiplər və ictimai münasibətlərin təsiri. İnklüziv təhsildə digər bir çətinlik cəmiyyətdə hələ də mövcud olan stereotiplər və neqativ münasibətlərdir. Bəzi valideynlər öz övladlarının XTE olan uşaqlarla eyni sinifdə təhsil almasını qəbul etmirlər; inklüzivliyi təhsilin keyfiyyətinə təhlükə kimi qiymətləndirirlər. Eyni zamanda, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqların valideynləri də öz övladlarının təcrid ediləcəyindən, digər valideynlər və müəllimlər tərəfindən qəbul olunmayacağından ehtiyat edirlər. Bu sosial qorxular və ictimai qınaq əməkdaşlığın zəifləməsinə gətirib çıxarır. Tədqiqatçı Loreman (2007) qeyd edir ki, inklüziv təhsilin uğuru yalnız pedaqoji yanaşmalardan deyil, həm də ictimai şüurun dəyişməsindən asılıdır.

5. Hüquqi və institusional mexanizmlərin zəifliyi. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv təhsilin təşkili" haqqında 2008-ci il tarixli qərarı və 2020-ci ildə qəbul edilmiş "2020–2025-ci illər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" inklüziv təhsilin hüquqi əsaslarını müəyyən etsə də, valideyn-müəllim əməkdaşlığı ilə bağlı konkret mexanizmlərin tətbiqi hələ də kifayət qədər sistemli şəkildə həyata keçirilmir. Məsələn, məktəblərdə valideyn məsləhət şuralarının fəaliyyətinin zəif qurulması, inklüziv təhsilə məsul ixtisaslı kadrların çatışmazlığı və monitoring mexanizmlərinin qeyri-effektivliyi bu sahədə ciddi boşluqlar yaradır.

6. Psixoloji və emosional faktorlar. Valideynlərin bir qismi öz övladlarının diaqnozu ilə barışmaqda çətinlik çəkir və bu vəziyyət onların məktəblə əməkdaşlığına mənfi təsir edir. Digər tərəfdən, müəllimlərin də özlərini xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şagirdlərlə işləmək üçün psixoloji cəhətdən hazır hiss etməsi münasibətlərdə gərginlik yaradır. Bu baxımdan müəllim və valideynlər üçün psixoloji dəstək mexanizmlərinin yaradılması aktual ehtiyac kimi ortaya çıxır (Avramidis & Norwich, 2002).

PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI

Valideyn-müəllim əməkdaşlığının inklüziv təhsil mühitində səmərəli qurulması təhsil alanların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış kompleks dəstək sisteminin formalaşmasına bilavasitə təsir göstərir. Lakin əvvəlki bölmədə qeyd edildiyi kimi, bu əməkdaşlığın qarşısında duran sistemli və psixososial xarakterli çətinliklərin aradan qaldırılması yalnız çoxşaxəli və elmə əsaslanan yanaşmalarla mümkündür. Bu sahədə həyata keçirilən tədqiqatlar göstərir ki, uğurlu əməkdaşlıq üçün maarifləndirmə, psixoloji dəstək, effektiv ünsiyyət strategiyaları və hüquqi çərçivənin möhkəmləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır (Hornby & Lafaele, 2011).

1. Maarifləndirmə və davamlı təlim proqramlarının təşkili. Elmi ədəbiyyatda qeyd olunur ki, inklüziv təhsil sistemində iştirak edən tərəflərin, xüsusilə valideynlərin və müəllimlərin bu sahədə maariflənməsi əməkdaşlığın əsas şərtidir. Florian və Black-Hawkins (2011) göstərir ki, inklüziv təhsil mühitində pedaqoqların və valideynlərin öz rollarını düzgün anlaması və bu çərçivədə fəaliyyət uşaqların sosial və akademik inkişafına müsbət təsir göstərir. Bu məqsədlə təhsil müəssisələrində inklüzivliklə bağlı mütəmadi seminarların, ixtisasartırma kurslarının, praktiki məşğələlərin keçirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, valideynlər üçün pedaqoji məsləhət mərkəzlərinin təşkili onların şagirdin inkişaf prosesinə fəal şəkildə cəlb edilməsinə şərait yaradır (Friend & Cook, 2010).

2. Kommunikasiya və əks-əlaqə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi. Epsteinin (2001) valideyn-məktəb əməkdaşlığı modelinə əsasən effektiv əlaqə formalarının qurulması və davamlı informasiya mübadiləsi valideynlərin təhsil prosesinə fəal integrasiyasını təmin edir. Bu modelə görə, ailə və məktəb arasında əməkdaşlıq yalnız ünsiyyət vasitəsilə deyil, həm də qərarların birlikdə verilməsi və sosial iştirakla inkişaf etdirilməlidir. Məktəblərdə fərdi görüşlər, e-poçt vasitəsilə əlaqə, onlayn platformalar və mütəmadi olaraq keçirilən iclaslar valideyn-müəllim münasibətlərinin dayanıqlı əsasda inkişafına xidmət etməlidir. Əks-əlaqə sisteminin

institusional əsaslarla təşkil olunması müəllimin peşəkar fəaliyyətində şəffaflıq və qarşılıqlı cavabdehlik yaradır (Hornby, 2011).

3. Psixoloji dəstək sistemlərinin gücləndirilməsi. Valideyn və müəllimlərin emosional rifahı əməkdaşlıq münasibətlərinə birbaşa təsir göstərir. Araşdırmalara görə, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqların valideynləri tez-tez stress, sosial izolyasiya və özünütənqid hissləri ilə üzləşirlər (Dyson, 2007). Müəllimlər isə bu uşaqlarla işləməkdə psixoloji tükənməlik yaşayırlar (Maslach & Leiter, 2016). Ona görə də, məktəblərdə psixoloji xidmətlərin genişləndirilməsi və sosial işçilərin dəstəyi əməkdaşlıq münasibətlərində balans yaratmaq baxımından vacibdir. Psixoloji dəstək həmçinin valideynlərin məktəbə inamını artırır və onlara övladlarının təhsili ilə bağlı qərarlarda daha fəal iştirak imkanı verir.

4. Stereotiplərin aradan qaldırılması və ictimai dəyişikliyin təşviqi. Loreman (2007) qeyd edir ki, inklüziv təhsil yalnız pedaqoji mexanizm deyil, həm də sosial mədəniyyət məsələsidir. Stereotiplər və ictimai təzyiqlər valideynlərin məktəblə əməkdaşlığa cəlb olunmasına mane ola bilər. Bu səbəbdən, cəmiyyətdə inklüziv dəyərlərin təşviqi üçün ictimai informasiya kampaniyaları, pozitiv nümunələrin mediada işıqlandırılması və inklüzivliklə bağlı sosial layihələrin həyata keçirilməsi faydalı ola bilər. Bu yanaşma, eyni zamanda, digər valideynlərin xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlarla ünsiyyət qurmasına və məktəbdə inklüziv mühitin möhkəmlənməsinə şərait yaradır (Avramidis & Norwich, 2002).

5. Hüquqi və institusional mexanizmlərin gücləndirilməsi. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv təhsilin təşkili" haqqında 2008-ci il tarixli qərarı və 2020-ci ildə qəbul edilmiş "2020–2025-ci illər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" inklüziv təhsilin inkişafı üçün hüquqi baza yaratsa da, valideyn-müəllim əməkdaşlığını tənzimləyən konkret mexanizmlərə ehtiyac qalmaqdadır. Bunun üçün məktəblərdə valideyn təmsilçiliyi ilə fəaliyyət göstərən komitələrin

yaradılması, qərarvermə proseslərinə valideynlərin daxil edilməsi və məktəb idarəçiliyində onların rolunun artırılması məqsəduyğundur (Booth & Ainscow, 2011). Bundan başqa, müəllim fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində valideyn rəyinin nəzərə alınması təşviqedici rol oynaya bilər.

6. Resurs bazasının və infrastrukturun gücləndirilməsi. Resurs çatışmazlığı inklüziv təhsilin həyata keçirilməsində maneələrdən biridir. İƏİT (2020) hesabatında bildirilir ki, müəllimlərin və valideynlərin əməkdaşlığı resurs təminatı ilə dəstəkləndiyi halda effektiv nəticə verir. Məktəblərdə resurs otaqlarının yaradılması, xüsusi təlim vasitələrinin mövcudluğu, texnoloji imkanlarla təchizat və inklüzivlik üzrə metodik dəstək valideynlərin təhsil mühitinə inamını artırır və əməkdaşlığı gücləndirir.

Inklüziv təhsil uşaqların ehtiyaclarını qarşılıqlayaraq onların cəmiyyətə integrasiyasını təmin etmək məqsədi güdür. Valideynlər və müəllimlər arasındakı əməkdaşlıq bu məqsədin uğurla həyata keçirilməsində vacib faktordur. Lakin bu əməkdaşlığın qarşısında bir çox çətinliklər mövcuddur. Nəticə etibarilə bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün açıq və davamlı ünsiyyət, fərdiləşdirilmiş təhsil planları, təlimlər və dəstək qrupları kimi həllər tətbiq edilə bilər. Bu halda inklüziv təhsilin ən yaxşı şəkildə tətbiq edilməsi və hər bir uşağın təhsil haqqının təmin olunması mümkün ola bilər.

NƏTİCƏ

Aparılan tədqiqatlar və təhlillər nəticəsində məlum oldu ki, inklüziv təhsilin səmərəli həyata keçirilməsi valideynlərlə müəllimlər arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın keyfiyyətindən və davamlılığından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu əməkdaşlıq inklüziv təhsil alan uşaqların sosial, emosional və akademik inkişafına birbaşa təsir göstərir. Lakin mövcud təcrübələr göstərir ki, bu əməkdaşlığın qurulmasında müxtəlif çətinliklər mövcuddur – valideynlərin və müəllimlərin inklüzivlik haqqında bilik və bacarıqlarının kifayət qədər olmaması, kommunikasiya problemləri, qarşılıqlı inamın zəifliyi,

struktur və təşkilati çətinliklər kimi maneələr əməkdaşlığın effektivliyinə mənfi təsir göstərir. Tədqiqatın əsas məqsədi inklüziv təhsildə valideyn-müəllim əməkdaşlığının mövcud problemlərini müəyyənləşdirmək və onların elmi əsaslarla həll yollarını təklif etmək idi. Tədqiqatın nəticələrinə əsasən bu məqsədə nail olunub. Əldə edilən nəticələr göstərdi ki, əməkdaşlığın gücləndirilməsində valideynlər və müəllimlər arasında qarşılıqlı etimad və açıq ünsiyyətin qurulması, inklüziv təhsil üzrə məarifləndirmə tədbirlərinin keçirilməsi, pedaqoji dəstək sistemlərinin formalaşdırılması və birgə qərarvermə proseslərinin təşviqi mühüm rol oynayır.

Məqalənin xülasəsi və müzakirə etdiyi əsas məsələlərdən aşağıdakı nəticələrə gəlmək mümkündür:

1. Valideyn-müəllim əməkdaşlığının əhəmiyyəti. Inklüziv təhsilin uğurlu olması üçün valideynlər və müəllimlər arasında güclü əməkdaşlıq vacibdir. Bu əməkdaşlıq şagirdlərin akademik və psixososial inkişafını dəstəkləyir. Müəllimlər və valideynlər arasında effektiv kommunikasiya, şagirdin fərdi ehtiyaclarını daha yaxşı anlamağa və uyğun tədris metodlarını tətbiq etməyə kömək edir. Inklüziv siniflərdə bu əməkdaşlıq həm uşağın öyrənmək tərzlərini, həm də sosial adaptasiyasını yaxşılaşdırır.

2. Əməkdaşlıqda ortaya çıxan çətinliklər. Inklüziv təhsilin reallaşdırılmasında bir sıra çətinliklər mövcuddur. Ən böyük çətinliklərdən biri valideynlərin və müəllimlərin inklüziv təhsil barədə kifayət qədər biliklərə sahib olmamasıdır. Müəllimlərin peşəkar hazırlıqsızlığı və metodoloji dəstəyin olmaması da əməkdaşlığın effektivliyinə maneə törədir. Kommunikasiya problemləri, stereotiplər və ictimai münasibətlər əməkdaşlığın zəifləməsinə səbəb olur.

3. İnformasiya çatışmazlığı. Məqalədə vurğulan ki, valideynlərin və müəllimlərin inklüziv təhsil barədə məlumatlı olmaması əməkdaşlığın səmərəliliyini azaldır. İnformasiya çatışmazlığı qarşılıqlı anlaşılmaqlara səbəb olur və təhsil prosesinə təsir edir. Ona görə də müəllimlər və valideynlər arasında müntəzəm və açıq ünsiyyətin qurulması zəruridir.

4. Peşəkar hazırlıq və metodoloji dəstək. Inklüziv təhsilin keyfiyyətli təşkil edilməsi üçün müəllimlərin xüsusi təlimatlarla və metodoloji dəstəklə təchiz olunması vacibdir. Hazırda bir çox müəllim inklüziv təhsildə şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına uyğun yanaşma tətbiq etməyə kifayət qədər hazır deyil. Bu, valideynlərlə əməkdaşlıqda çətinliklərə səbəb olur.

5. Stereotiplər və ictimai münasibətlərin təsiri. Cəmiyyətdə inklüziv təhsilə dair hələ də mövcud olan stereotiplər və mənfi münasibətlər valideyn-müəllim əməkdaşlığını çətinləşdirir. Bəzi valideynlər inklüziv təhsil modelini qəbul etmir və öz övladlarının xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlarla eyni sinifdə təhsil almasını istəmirlər. Bu, əməkdaşlıq əlaqələrinin zəifləməsinə gətirib çıxarır.

6. Hüquqi və institusional mexanizmlərin zəifliyi. Inklüziv təhsilin hüquqi və institusional dəstəyi tam olaraq yerinə yetirilmir. Dövlət proqramlarının və qanunvericiliyin mövcudluğu ilə yanaşı, bu sahədə praktiki mexanizmlərin zəifliyi valideyn-müəllim əməkdaşlığının təkmilləşdirilməsini çətinləşdirir.

Nəticə etibarilə, inklüziv təhsilin keyfiyyətli və davamlı şəkildə həyata keçirilməsi üçün valideynlərlə müəllimlər arasında mütləq əməkdaşlıq olmalıdır. Belə əməkdaşlıq yalnız şagirdin təhsilinə deyil, eyni zamanda, onun sosial adaptasiyasına, psixoloji rifahına və məktəbə aidyyət hissəsinin inkişafına da ciddi təsir göstərir. Əməkdaşlıq şəraitində valideynlər övladlarının təhsil prosesinə fəal şəkildə qoşularaq onların ehtiyaclarını daha dolğun ifadə edə bilər, müəllimlər isə bu ehtiyacları nəzərə alaraq fərdi yanaşmalar tətbiq etmək imkanına sahib olurlar. Bu isə inklüziv mühitin əsas prinsiplərindən olan fərqliliyə hörmət və bərabər imkanların yaradılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Əməkdaşlığın institusional səviyyədə təşviq olunması, yəni məktəb rəhbərlikləri tərəfindən valideyn-müəllim qarşılıqlı fəaliyyətinin dəstəklənməsi və bu istiqamətdə strateji planların hazırlanması vacibdir. Bundan başqa, inklüziv təhsil alan uşaqlar üçün effektiv və davamlı təhsil mühitinin yaradılmasında valideynlər və müəllimlər arasında informasiya mübadiləsinin

gücləndirilməsi, qarşılıqlı inamın artırılması və ortaq məsuliyyətin paylaşılması önəmli faktorlardandır. Aparılan elmi araşdırmalar və beynəlxalq təcrübə göstərir ki, valideyn-müəllim əməkdaşlığının uğurlu nümunələri inklüziv təhsildə müsbət nəticələrə səbəb olub. Bu əməkdaşlıq yalnız ayrı-ayrı uşaqların inkişafını deyil, bütövlükdə inklüziv cəmiyyətin formalaşmasını və davamlı sosial integrasiyanı dəstəkləyən mühüm mexanizmdir. Başqa sözlə, bu sahədəki çətinliklərin aradan qaldırılması üçün sistemli təlim proqramlarının hazırlanması, maarifləndirmə tədbirlərinin təşkili və hər iki

tərəfin (valideyn və müəllim) ehtiyaclarına uyğun dəstək mexanizmlərinin qurulması prioritet istiqamət kimi qəbul edilməlidir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, inklüziv təhsildə valideyn və müəllim əməkdaşlığının gücləndirilməsi təhsilin insan hüquqlarına əsaslanan, bərabərlik və ədalət prinsiplərinə uyğun şəkildə təşkil olunmasında mühüm rol oynayır. Bu istiqamətdə görülməli işlər inklüziv təhsilin uğurlu tətbiqinə, cəmiyyətin inklüziv dəyərlərə hörmətlə yanaşmasına və hər bir uşağın öz potensialını tam reallaşdırmasına şərait yarada bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- ¹ Abbasova, Z. (2020). Inklüziv təhsilin inkişafında ailə-məktəb əməkdaşlığının rolu. *Azərbaycan müəllimi*, (9), səh. 12–15.
- ² Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). *Improving schools, developing inclusion*. London: Routledge. 208 p.
- ³ Epstein, J.L. (2011). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). New York: Routledge. 336 p.
- ⁴ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2022). *Supporting Inclusive Teacher Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org>
- ⁵ Əliyeva, A. (2019). *Inklüziv təhsilin nəzəri əsasları və praktik tətbiqləri*. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı. 204 s.
- ⁶ Əliyeva, S. (2017). *Inklüziv təhsil və sosial adaptasiya*. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı. 188 s.
- ⁷ Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828.
- ⁸ Həsənov, R. (2021). *Valideyn-müəllim əməkdaşlığının pedaqoji aspektləri*. Gəncə: Elm və Təhsil. 176 s.
- ⁹ Hornby, G. (2011). *Parental involvement in childhood education: Building effective school-family partnerships*. New York: Springer. 185 p.
- ¹⁰ Qasıмова, T. (2018). Xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlarla işin təşkili və valideynlərlə əməkdaşlıq. *Pedaqoji Araşdırmalar*, (2), s. 85–91.
- ¹¹ Salamova, G. (2020). Inklüziv təhsildə pedaqoji-psixoloji yanaşmalar. *Azərbaycan müəllimlər jurnalı*, (4), s. 112–119.
- ¹² UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all*. Paris: UNESCO Publishing.